

ՀԱՄԱՌՈՏ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ՔՈՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՑՈՑՑԵՐՈՒՆ, ՎՐԱՑ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեծ Պանոս չըջանալով մեծնելն խորհրդապետ չըջանալն է եկեղեցական տարւոյն: Բայց մինչ արտասահմանի մէջ այդ միջոցին արարողութիւնները կը կատարուին պարզութեամբ աւ քիչ մըն ալ անշուք (Ս. Պատարագի մատուցումը տեղի կ'ունենայ փակեալ խորանի ետին), Հայ Երուսաղէմը հարկադրուած է շեղում մը կատարել, պահելու համար իրականացը Ս. Թարութեան Տաճարէն ներս: Արդարեւ իսրայէլի մեծնելն փառաշուք հանդիսութիւնները այդ շրջանին է որ կը կատարուին: Իսրայէլ, իրենց գաղաթնակէտին հասնելով Ասադ Եթիոպիայի ընթացքին և մանաւանդ Ս. Զատիկ ձորալայտի օրը: Զայն Շաբաթ օր մը այդ միջոցին, ուր Տաճարին օսփակմանտէր երեք համայնքներէն — Լտտին, Յոյն, Հայ — մին կամ միւսը, և երբեմն երկուքը կամ երեքը միասին, չունենան իրենց հանդիսաւոր մուտքը (Հէրալափառաճը մեր ժամ) և թափօրը, իսկ Կիրակի առաւօտ՝ Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագ և շուրջը կատարուած մեծահանգը թափօր: Իսկ Լտտիներ ունին Կիրակնօրեայ իրենց հանդիսաւոր Պատարագներն ու քարոզխօսութիւն(°):

Մեր ժամ, Մեծ Պանոս լուր օրերուն — Երկուշաբթիէն Ուրբաթ — կը կատարուին, առաւօտուն՝ Արիւ ազալի ժամերը (Պրոքշաբթի և Ուրբաթ օրերը առաւել հանդիսաւորութեամբ), իսկ կէսօրէ

եռք՝ Խաղաղական ժամերը: Իսր, որ կը փոխարինէ սովորական Երկուշաբթի մարտիկութիւնը: Սովորութիւն է նաև չաբաթ երկուշաբթի, Երեքշաբթի և Հինգշաբթի օրեր, կատարել Հանգստեան ժամարութիւն (ժողովրդական բացատրութեամբ՝ Հակում), որոնց ընթացքին կը խօսուի քարոզ, ընդհանրապէս զըջումի և ազալխարութեան գաղափարին շուրջ, և ծնարկիր ՀՏԷր սղօրմեա կ'երգուին: Երեքշաբթի օրերու Հակումները կը կատարուին Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ՝ իսկ Հինգշաբթի օրերուն՝ Ս. Թակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:

Ասանց փոխարէն, Յոյնք ունին ՀՏԷր մօր Գովասանքը կոչուած խորհրդաւոր արարողութիւն մը, զոր կը կատարեն Մեծ Պանոս առաջին հինգ Ուրբաթ օրերը, երկուշաբթի պահուն, վերջինը՝ առաւել հանդիսաւորութեամբ: Կը պատմուի թէ, երբ Օսմանցիք պաշարած էին Կ. Պոլիսը 1453ին, Տիրամայրը, յաճախակի երեւումներով, կը յորդորէր քրիստոնեաները որ մօրապնդուն իրենց հաւաքին մէջ, բուն մը՝ որ քանի մը ամիսներով յապաղեցունց մայրաքաղաքին անկումը: Ասկէ մնացած է յիշեալ արարողութիւնը, զոր Յոյն կաթողիկոսներ ևս կը կատարեն: Իսկ Երկուշաբթի Գովասանաց այդ շաբթին կը կոչուի John Climacus, որուն յիշատակը Լտտիք ևս կը տօնեն Մարտի 30ին:

Իսկ այդ շրջանի հինգ Կիրակի յետ միջօրէններուն, Յոյնք Երկուշաբթիէն օրերուն կոչուած արարողութիւնը ունին, հանդերձ քարոզխօսութեամբ:

Լտտիք, Նոյն շրջանին, ունին Զորեքշաբթի երկուշաբթի Պատարագ (զոր հոս կը մատուցանեն տարբեր սրբապետներուն մէջ) և Ուրբաթ օրեր, դարձեալ երկուշաբթի մօրմունք՝ ճիշտ ձևով:

Շատեր այս անունին տակ կ'իմանան Երուսաղէմի հին քաղաքին արեւելեան

(°) Ս. Թարութեան Տաճարէն ներս մեծնելն Կիրակի օր ցերեկին Ս. Պատարագ մատուցանելու — ոչ Ս. Գերեզմանին վրայ — իրականացնելն (բացի այն Կիրակիներէն, ուր միւս մեծ համայնքներէն մէկը հանդիսութիւն ունենայ Ս. Գերեզմանին վրայ) Յոյնք, Լպտիներ և Զորեքներ: Հայք՝ երկուշաբթի անգամ մը, կամ աւելի՝ հինգ՝ միւսը երկու անգամ: Իսկ Լտտիք Մեծ Պանոս ընթացքին միայն ունին այդ իրականացը:

բաժնին մէջ նոյնանուն երկար ճամբան (Via Dolorosa) կամ կաթողիկոսներու կողմէ տնայնութիւնը յետ միջօրէի այդ ճամբու կայաններէն իւրաքանչիւրին մօտ կատարուած արարողութիւնը^(*)։ Տարբեր է տակայն վերեւ տկնարկուածը։ Գրեթէ բոլոր Լատինական եկեղեցիներու մէջ նկատելի են 14 փոքր նկարներ, 7ը աշխարհական և 7ը ճախարհողման բաժնին մէջ, որոնց կ'ընկերանան խաչ և լատինական թաւանշան։ Այդ նկարներէն (կայաններէն) իւրաքանչիւրին առջև թափօրական զննացող, բուն շնորհ ճանապարհորդի մայ կոտորուածին նմանողութեամբ եղածն է տկնարկուածը։ Անոնք հաս նման արարողութիւն մը կը կատարեն Մեծ Պահոց կիրակի յետ միջօրէններուն ևս, լաւէն անգամ տարբեր սրբավայրի մը մէջ։

Մեծ Պահոց առաջին Շաբաթ օրը կը յիշատակուի Ա. Թեոդորոս զօրավարը։ Աւշադարս է որ Յոյնք ալ նոյն օրը կը

նշեն անոր յիշատակը, հակառակ անոր որ անոնց մօտ արդոց առնեբը կը կատարուին տմասթիւի հետեւողութեամբ և 8/21 Փետր. ի դիմաց Ա. Թեոդորոս (Սարտուլիստ)՝ նշանակուած է իրենց Տոնացոյցին մէջ։ Ասոր պատճառը հասկնալ չկրցանք։ Յիշեալ թուականէն 9 օրեր ետք, անոնք կը տնեն համանուն սուրբի մը (Theodore of Tyre) յիշատակը, իսկ 8/21 Յունիսին՝ բուն սուրբին նշխարաց փոխադրութիւնը՝ վիշապառապան սուրբն է ան, հակառակ որ կարգ մը Արեւելեան եկեղեցիներու աւանդութիւնը Ս. Գեորգի վերադրելու զամբ ըլլայ այդ քաջագործութիւնը։

Մայրավանքն ներս Ա. Թեոդորոս (կամ Թորոս) անունով զողարիկ եկեղեցի մը սենի գոյութիւն, որ նոյն առնէն ճիշտագործուին է Ա. Աթոռոյս։ Ուրաթ երկնայնան հոն կը պաշտուի նախատեսակ, իսկ Շաբաթ առաւօտ կը մատուցուի Ա. Պատարաւ։ Յոյնք ալ հաս ունին համանուն ժամեր մը, որու եկեղեցւոյն մէջ կը կատարեն տմասթութիւն նոյն օրերուն։

Արեւմտեան կիրակի Մեծ Պահոց մէջ ինկող առաջին կիրակին է այս, որ «Բարոտանորդաց» նշանակուած է մեր Օրացոյցին մէջ։ Ճիշդ չէ զայն կոչել Սրկորդ կիր. Մեծ Պահոց և յաջորդներուն ալ հաշիւը շարունակել այդ ուղղութեամբ։ Այս շրջանի կիրակիները մասնաւոր աւանանքով կոչելու սովորութիւնը ունին Յոյնք ևս։ Այս կիրակին կը կոչեն «Ուղղափառաց կիրակի» (Sunday of Orthodoxy) և թափօրի ընթացքին սրբոց նկարներ կ'աւանան ի ձեռին, ի յիշատակ Պատկերաւորութեան զէմ տարուած յաթմանակին (է. դար)։ Իսկ մենք այդ օր — գէթ հոս — կ'երգենք Այլակերպութեան շարակններ, պանծացնելով խորհուրդը Փրկչին Պայծառակերպութեան, որ աւանդութեան համաձայն տեղի ունեցած է Յաշիւութեան զէպէն 40 օրեր առաջ։ Լատինք այդ օր կը նշեն Բրիտանոսի փորձութիւնը, քանի որ սերտ է անոր կապը քառասնօրեայ իր պահեցողութեան։

Վերջապէս, բոլոր համայնքներն ալ թէ՛ Շաբաթ կէսօրէ յետոյ և թէ՛ կիրակի կը կատարեն մեծաշուք արարողութիւններ, իբրև Մեծ Պահոց մուտքի հանդէս։

(*) Թիւով 14 են կայանները յաշի ճանապարհին, որոնցմէ 9ը կը գտնուի Ա. Շաբաթիւն Տանաթէն դուրս (ը՛ր նոյնանուն ճանապարհի վրայ) և վերջին կինդը՝ անկէ ներս։ Առաջինը, իւրամական վարժարանի մը բակին մէջ, ըստ աւանդութեան կը նկատուի վայրը՝ ուր Պրիստոս Բրիտանոսի Խաշիւութեան վերջը արձակեց։ Սրկորդը՝ գիմացը, ուր արեւեցաւ խաչը։ Յիսուսին։ Յրդը և Կրդը՝ լայ Պաթողիկէ եկեղեցւոյ մօտ — վերջինը՝ սեփականութիւնը անոր։ Պատին վրայ լայնէնով կ'երեւին Ե. Գ. Գ. (վերջինը կարգաւ վայրան) — Սրկորդը կը նկատուի վայրը՝ ուր մեր Տէրը առաջին իր անկումը ունեցաւ խաչի ծանրութեան ներքեւ, իսկ միւսը՝ ուր Ան հանդիպեցաւ ցաւատանջ իր մօր (Լատինական աւանդութիւն)։ Կրդը կը նկատուի վայրը, ուր Միսնէ կերպանցի վերցուցած է խաչափայտը Բրիտանոսի, 6րդը, սեփականութիւնը Յոյն-կաթողիկոսներու, վայրը՝ ուր Ս. Վերոնիկէ սրբեց քրտնաթոր հակառէ Բրիտանոսի, գառառակով մը՝ ուր տպաւորուեցաւ զէմը Փրկչին։ 7րդը՝ ուր երկրորդ իր անկումը անկումը ունեցաւ Ան։ 8րդը՝ ուր Ան հանդիպեցաւ զատերբացն Երուսաղէմին։ 9րդը՝ Ղապոց մայրավանքին գիմաց, ուր մեր Տէրը երրորդ անգամ կ'երեցաւ խաչին տակ։ Եւ և Ս. Յարութեան Տանաթին մէջ գտնուածներէն առաջին շաբաթ (10-13րդ) Գողգոթայի վրայ են, ներկայացնելով Տիրջ հանգիստից արժանան, խաչին վրայ բնեցան, հողայն աւանդման և խաչէ ինքնման վայրերը։ 14րդը կամ վերջինը նոյնինքն Բրիտանոսի Ս. Գերեզմանն է։

Տրուած ըլլալով որ Բառասնորգական պահէք միջոցին միայն Շաբաթ օրեր կը կատարենք որոշ յիշատակութիւն, կ'ուշնենանք ճ պարզ օրեր, որոնց աւարտին յիշատակն է Վրդոյն՝ Կիւրդի Սրուսաղիմայ հայրապետին եւ միւս Կիւրդի եպիսկոպոսին եւ մօտեցնուալ Սրուսաղիմայ, ինչ որ սխալ է։ Պատրիարքն է առ, որուն օրով տեղի ունեցաւ Ս. Խաչի լուսաւոր երևումը։ Այդ տարիս կատարեց իրաւունք յղած իր Թուրքի լուսն տարի կը կարողացաւ մեր է Յունաց եկեղեցիներուն մէջ՝ Երեման Խաչի տօնին։ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի աւանդատուն մէջ ճոյց կը տարւի — ձախակողմեան տեղանին տակ — աւաղանը՝ ուր երանելի նալարակաւ բազմաթիւ նալարակներ մկրտած է իրաւունք յղած օրը։ Ըսն է որ կը մատուցուի Ս. Պատարագը այդ տօնին։ Այլ եկեղեցիներ Մարտի 18ին (Յոյնք, հոս՝ 31ին) կը տօնախմբեն անոր յիշատակը։ Իսկ միւս Կիւրդիին է Աննա-յին անուններուն ճանդիկացեանք այլաւ։ Երկրորդ Կիրակին Անուակի Կիրակին է, ուր սովորութիւն կըսեն է Ս. Պատարագ մատուցանել Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ։ Յոյնք Gregory Palamas տնուն սուրբի մը յիշատակին նուիրած են այդ Կիրակին, մինչ Լատիններ այդ օրն է որ կ'անդրադառնան մեր Տիրոջ Այլակերպութեան։

Յաջորդ Եր. օրը տօն է Միքայէն՝ Գովհաննու Սրուսաղիմայ հայրապետին եւ հայրապետին միւր Յովհաննու Օգնիւղիմ, եւ վարդապետաց մեծոց՝ Յովհաննու Որոնեցւոյն եւ Գրիգորի Տաքեաւալոյն։ Այս է յաջորդ օրը Մեծ Պահոց շրջանի ամենէն պարզ շարաթափերն են Հայ Սրուսաղեմի համար(*)։

Տարօրինակ է որ առաջինին անունը չկրցանք դնել այլ Օրացոյցներուն մէջ։ Միւսները հայապիկ սուրբեր են, վերջին երկուքը՝ ժամանակագրական կարգով առ

(*) Ս. Աթուոյն մէջ սովորութիւն է Շաբաթ օրեր Ս. Պատարագ մատուցանել Ս. Միլիադրի մատարն մէջ, բացի այն պարագայէն, ուր Տերուական տօն մը զուգարկով կամ յիշատակը սուրբի մը՝ որուն անունով խորան մը գոյութիւն գտնեցաւ ըլլալ Մայր Տաճարէն մէջ։

մենէն ուշ (ժնձ Գոր) ապրոյց սուրբերը, որոնք անցած են մեր Տօնացոյցին։

Երրորդ Կիրակին Տնեսի Կիրակին է։ Յոյնք զայն կը կոչեն Եկուրի երկրպառաւիտէն Կիրակի, ինչպէս փայտի մատուցող թափօր զառնալով։ Զայն կը կոչեն նաեւ ԱՄԵՂԻՆԻ Կիրակին։

Միայն մեր Օրացոյցին մէջ է որ կը հանդիպինք Միջին բառին, Մեծ Պահոց շարքորդ եթնեակի Դ. օրուան գիծաց։ Այդ օրէն սկսեալ, տեղի շարակաւ մը կը կրցուի Խաղաղական ժամերգութեան։

Շաբաթ տօն է Ս. Բառասնուն մանկունց Սեբաստիոյ։ Ուրախ երեկոյ Լոկուս կը կատարուի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ, ուր 40 մանկանց նկար մը ունի գոյութիւն, որուն առջի շարակաւ տեղան մը կը կանգնեն, յետոյ նկար մը, տեղի մէծ, կայ նաեւ Մայր Տաճարի մէջ, ուր էս կը շինուի շարակաւ տեղան մը, որուն վրայէն կը կատարուի վերաբերումը Շաբաթ օրուան Պատարագի ընթացքին։ Դիմացը, կաթսայի մը մէջ դրուած կ'ըլլան 40 կանթեղներ, աւանդական տառապատ լիճք խորհրդանշող։ — Լատիններ 9 Մարտին կը տօնեն անոնց յիշատակը։ Նոյնն է նաեւ Յունաց մօտ, որոնք սակայն հոս, մամարական տարբերութեամբ, 22 Մարտին կը տօնախմբեն անոնց յիշատակը, պատարագելով (նախորդ օրն ալ նախառանկ կատարելով) յիշեալ սրբոց անունը կրող մատարն մէջ. որ կը դրուի Ս. Յարութեան Տաճարին մօտ, մեր Տնաշարանի ճիշդ ետին։

Նոյն օրը, կէսօրին, Լատինք Հայոց կը յանձնեն Գիւտ Խաչի այրը, որ մեր իրաւատութեան տակ կը մնայ 24 ժամեր։ Կերտն մը կը վառի հոն այդ միջոցին։ (Նոյն կարգադրութիւնը կ'ըլլայ նաեւ Գիւտ Խաչի տօնին)։ Ըսն ուսիւ է պարբերական խնդրակութիւն կը կատարենք անոր կից գտնուող Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուած ժամերգութեան ընթացքին, որ կը կատարուի յետ ճշարտապաշտով հանդիսաւոր մատարի։

Չորրորդ Կիրակին Դաւաւորի Կիրակին է։ Վերջինը երեք Կիրակիներէն Աւետարանական տառակներէ իրենց անունը առնող, ինչպէս նախորդ Կիրակի Բուռնաց՝

այդ օր մերն է իրաւունքը Ս. Գերեզմանին վրայ պատարագելու և շուրջը թափօր դառնալու: — Եռօնք այդ հիւրակին կապած են St. John Climacus-ի յիշատակին, որուն մասին խօսեցանք վերև:

Պահոց Ե. Եօթնեակի Ել. օրը Յունաց մօտ կը կոչուէր Մեծ Կսնոնի Հիմկաբքին: Նախապատկեր կը պաշտեն Ս. Թարութեան Տաճարին մէջ:

Շաբաթ աօն է Ս. Հօրն մերոյ Դերգորի Լուսաւորչին — Յիւստակ շարչարանացն եւ մանկելոյն ի վիրապն: — Ոմանք սուկայի բառը կ'աւելցնեն որակելու համար չար-չարանքները մեծ սուրբին, ինչ որ մեր կարծիքով աւելորդ է: Ուրբաթ երկօրեան կը կատարուի նախապատկեր, իսկ առաւօտուն՝ սուրբին մասունքը թափօրով կը փոխադրուի Աւագ Խորան, որուն — ինչպէս նաեւ Աւանդատան աշակերդեան խորանին, Ս. Լուսաւորչի անունով, ուր կը մատուցուի Ս. Պատարագ — վարադոյրը կը բացուի:

Կէսօրէ ետք, Միարան Հայրեր Զիւթնեաց լեռ, Բարձրանալով, կը ձեռնարկեն Ուխտաւորաց Համբարձումի տօնակատարութեանց: Այս անունով ճանչցուած է Մեծ Պահոց մէջ ինկող Հինգերորդ կամ Դոլոսեոն կիրակին: Համբարձման տօնէն զատ, ուրիշ առիթով սրբավայրին վրայ հանդիսութիւն կատարելու իրաւունք ունին Թոյներ և Հայեր: Եռօնք Ղազարու յարութեան Ծք. օրը (և նախօրէին) կը կատարեն զայն, իսկ մերօնք՝ Մաղկազարդը կանխող հիւրակին: Նախապէս, երբ ուխտաւորները — որոնց համար է որ կը կատարուին այս արարողութիւն. ներք, քանի որ չեն կրնար հօս Զնալ ծնունդէ մինչեւ Համբարձման տօնը — կը ժամանէին աւելի կանուխ, Տնտեսի կիրակիին կը կատարուէին: Քանի որ համայնքներէն իւրաքանչիւրը տարին մէկ անգամ միայն բուն Սրբավայրի մատրան մէջ — խաւմաց սեփականութիւն — Ս. Պատարագ մատուցանելու իրաւունք ունի, մենք զայդ կըկատարենք քչիւրք, Հրսկուկն հոգ (կը պատարագէ Սրբավայրին Տեսուչը), իսկ հիւրակի առաւօտ, յետձերաշափառի, երէց վարդապետներէն մէկը եպիսկոպոսական խոյրով կը Պատարագէ:

Եռօնք այդ հիւրակին կը յատկացնեն Մարիոմ Եկիպոսցիի յիշատակին, թէև մեր Տօնացոյցին չանցած այդ սրբունիին տօնախմբութեան օրը Ապրիլի 15 է, 14ը հոս՝ Յունաց համար, որոնք անոր անունով փոքր մատուռ մը ունին Ս. Թարութեան գաւթին հիւսիս-արեւելեան կողմը, ուր սակայն բնու արարողութիւն չի կատարուիր: Լուսնաց մօտ կը կոչուէր «Յաւոց հիւրակի» (Passion Sunday):

Այս հիւրակին Ս. Թարութեան Տաճարին մէջ նկատուած է իբրեւ Վլպոց հիւրակին: Շաբաթ երկօրեան, իբրեւ մեղի հեռեակ, Հայք Վիսիթլա՛ կը փռեն անոնց մուտքին, իսկ հիւրակի առաւօտ անոնց Պատարագը կ'ըլլայ աւելի հանդիսաւոր ու երկարատեւ:

Աւետումն Ս. Աստուածածնի. — Մեր մօտ Ապրիլի 7ին նշուող այս տօնը 25 Մարտին կը տօնուի բոլոր այլ Եկեղեցիներու կողմէ (9 մարտին Սուրբ Մննդեան տօնէն առաջ): Լուսինք և Եռօնք (վերջինները՝ հոս, 7 Ապրիլին) զայն կը հանդիսաւորեն Աւետման քաղաքին մէջ՝ Նազարէթ, ուր մեծ այդ դէպքի բուն վայրը կը կարծուի ըլլալ այժմու Լուսնաց եկեղեցին, որ 1969ին կառուցուած է և կը նկատուի Մերձաւոր Արեւելքի ընդարձակագոյն պապիկիւն: Եռօնք զայն կը հանդիսաւորեն նաեւ Գեթեմանիի Ս. Աճա-ժածնայ Տաճարին մէջ Վերաշափառով և հանդիսաւոր Պատարագով: Նոյնը կը կատարեն 20 Ապրիլին նաեւ մենք (Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար զայն կոտարել 19ին, քանի որ Ս. Մննդը կը տօնենք Յուն. 19ին): Բայց յաճախ կը պատահի որ տօնը ինչայ Աւագ Եօթնեակի ընթացքին և ստիպուած ըլլանք անոր տօնախմբութիւնը յետաձգել քանի մը օրով:

Ներկայիս, Ս. Զատիկի ուխտաւորներ կը սկսին ժամանել Մեծ Պահոց հինգերորդ Եօթնեակի երկօրեղ կիտուն, և կը մեկնին տօնին յաջորդող շաբթու ընթացքին:

Յաջորդել պիտի անդարդառանց Աւագ Եօթնեակի և Ս. Զատիկի հանդիսութեանց, սկսեալ Ղազարու յարութեան:

(Շարունակելի՛ 4)

Գ. Ճ.